

jseš, ale tatík — naplýt před tebou — Tak ti to povím. Tó ranó na stůl to nepřerazíš.

Lízal (máchně rukou, vyndá šátek z náprsi a pozořlna mezi řečí si vytírá oči.)

Hospodský (zmírní tón): Dybys byl pořádné muž, naznal bys chybu a žádné by do tebe nerépal.

Lízal (sevěš hlavu): A dyť já už mlčím — Ale (rozhorle) no, po-muž si! Co se stalo, stalo se. Mám ju vzít dum?

Jde o poznámku, že Lízal „máchně rukou, vyndá šátek atd.“. Začátek poznámky: „máchně rukou“ naznačuje Lízalovu reakci na předchozí řeč hospodského, ostatek pak naznačuje Lízalovy reakce na repliku následující. Reakce je tedy naznačena dříve, než je dána příslušná akce. Toto přehození je možné jen tehdy, jsou-li akce i reakce současné, protože jazykový projev se zde stejně nemůže rozvíjet paralelně s tématem a musí tak jako tak uvést jeden ze současných procesů dříve než druhý; i kdyby bylo řečeno: „současné s tím vyndá Lízal kapesník atd.“, byla by současnost dána v tematickém plánu, nikoli v jazykovém. Jde-li tedy o vyjádření dvou současných procesů, musí jazykový projev vždy užít polysloupnosti a je do značné míry libovolné, který z obou procesů bude uveden napřed. Jde-li ovšem o akci a reakci, čekali bychom, že bude napřed uvedena akce. Avšak akce a reakce jsou procesy polysloupné, a jde-li tedy básníkovi o to, aby je čtenář chápal současně, pak předesílá reakci před akcí; přehozením sledu v plánu jazykovém signalizuje se zde současnost v plánu tematickém. I ve funkci vyzdvihovat reakce současné s akcemi se poznámky uplatňují především v dramatech zdůrazňujících významovou statiku, neboť tam se současná reakce stává nezřetelnou nejčastěji.

Bez poznámek se ovšem neobejde žádné drama, protože pomocí poznámek je splňován již základní předpoklad významového sjednocení dialogu: určení, kdo z účastníků kterou repliku pronáší, bez něhož by nebyla možná vůbec žádná orientace v dialogu, děje se nikoli prostředky náležícími do dialogu samého, nýbrž poznámkami, které před každou replikou udávají jméno mluvčího. Je proto třeba považovat poznámky za základní prostředek významového sjednocení dialogu. Přesto však většina teoretiků (u nás např. Hostinský a Zich) považuje poznámky za něco, co vstupuje do dramatu zvenjšku, a nepatří tudíž do jeho slovesné struktury;

jsou podle jejich mínění pouhými pokyny pro inscenaci. Toto pojetí je typickým projevem pojmání dramatu jako pouhé slovesné složky divadla, tedy díla, jehož adekvátní realizaci není pouhé nehlásité čtení, nýbrž teprve divadelní realizace; neboť při inscenaci poznámky ovšem odpadají. Již Dessoir³⁾ ukázal, že toto pojetí nevystihuje pravý stav věci: „Když dramatický básník počítá s čtenářem, může jevištní poznámky tak rozšířit, že již přestávají být praktickými pokyny pro režiséra a herce a podávají čtenáři kus jakýsi druh komentáře. V Hauptmannově naturalistickém dramatu *Před východem slunce* se mimo jiné praví: „Je to sedlák Krause, jenž jako vždy odešel z hostince poslední.“ Přirozeně, žádný herec nemůže divákům ukázat, že odešel z hostince poslední „jako vždy“. Tato básníková poznámka v závorkách je tedy jen zdánlivě návodem pro jeviště.“ Vedle toho ukazuje Dessoir ještě na poznámky v symbolistických dramatech a praví, že symbolističtí básníci, „jak se zdá, považovali tyto původně pomocné prostředky scénické techniky za něco, co téměř⁴⁾ patří k básnictví. V důsledku toho jim propůjčují poetický lesk a pouštějí se do krajinných popisů, které nejsou režisérovi nic platné, a do neproveditelných výkladů o charakteru dramatických osob“. Ani Dessoir, ač ukázal na nesprávnost názoru považujícího poznámky za pouhé pokyny pro inscenaci, neodvážil se tedy prohlásit je za organickou součást básnické struktury. Označením poznámek jako komentáře je třeba rozumět nikoli snad komentář k přímým řečem osob, nýbrž komentář k dramatu, tedy něco, co leží vně básnického díla. Kdyby však poznámky tvořily pouhý komentář k dramatu, nikoli organickou součástí jeho vnitřní výstavby, musely by nutně porušovat jednotu a ucelenost básnického díla. Z toho by se dal tedy vyvodit normativní závěr, že je drama jakožto básnické dílo tím dokonalejší, čím méně má poznámek. Nesprávnost tohoto principu však je evidentní: nejen že se básníci poznámkám nevyhýbají, ale dokonce lze najít v různých dramatech řadu takových poznámek, které jsou z praktického hlediska zcela nadbytečné, protože sdělují fakta, která jsou podána již v dialogu samém; např.:

Jaša (směje se): Nemohu bez smíchu poslouchati vašeho hlasu [...].

3) *Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, Stuttgart 1906, s. 345nn.

4) Podtrženo zde — J. V.